

ТАЛДАМАЛЫҚ АНЫҚТАМА

МЖМБС, орта мектептің үлгілік оқу бағдарламаларының (1-11 сыныптар) мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру бойынша

"МЖМБС мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру" талдамалық есебі, Орта мектептің үлгілік оқу бағдарламалары" (1-11 сыныптар) (Мухамедханова Алмагуль, т.ғ.к., қауымдастырылған профессор) негізінде консультанттар мен орындаушылар тобымен Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан бойынша Финляндияның ҚР Елшілігінің және ЮНЕСКО-ның Алматыдағы Кластерлік Бюросының қолдауымен жүзеге асырылатын "ҚР-да орта мектептің үлгілік оқу бағдарламаларына (1-11 сыныптар), МЖМБС мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру" негіздемелік бағдарламасының қолдауымен әзірленді.

"ҚР БҒМ Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы" КЕАҚ

Автор - Мухамедханова Алмагуль, т.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Құрастырушы: Бондаренко О.А. («Нархоз Университеті»)

Автордың стратегиялық кеңесшісі – Брендан Дюпрей, PhD («Нархоз Университеті»)

Мазмұны

КІРІСПЕ	3
Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудегі білім берудің рөлі	3
Қазақстандағы білім беру жүйесінің реформалары	3
Білім берудегі ТДБ компоненттерін кіріктіру - әдістеме	5
Негіздемелік бағдарлама: "ҚР-да орта мектептің үлгілік оқу бағдарламаларына (1-11 сыныптар), МЖМБС мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру"	6
ҚР ОРТА БІЛІМ МАЗМҰНЫНА ТДБ КОМПОНЕНТТЕРІН КІРІКТІРУ	7
ҚР МЖМБС-на ТДБ компоненттерін кіріктіру.....	7
Орта мектеп пәндерінің типтік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру	11
ҚОРЫТЫНДЫЛАР МЕН ҰСЫНЫСТАР.....	23
1-ҚОСЫМША. Тұрақты даму үшін білім беру контекстінде білім беру мазмұнына талдау жүргізу жөніндегі ұсыныстар	28

КІРІСПЕ

Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудегі білім берудің рөлі

Орталық Азия елдері Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде ілгерілегеніне қарамастан¹, ТДМ барлық міндеттеріне қол жеткізуде әлі де мәселелер бар. Бұл халықтың тұрақты даму процесінің тікелей қатысушылары ретінде әрекет етуге мүмкіндік беретін білімі, тәжірибелік дағдылары, құндылық көзқарастары мен мінез-құлық әдеттерінің болуын талап етеді. Осыған байланысты білім беру тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде шешуші рөл атқаратын болады.

Тиісінше, 4-мақсат шеңберіндегі міндеттер инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және тұрақты даму және әлемдік азаматтық саласындағы білім беруді қамтамасыз етуді қоса алғанда, баршаға өмір бойы оқыту мүмкіндіктеріне жәрдемдесу үшін шараларды көздейді (ТДМ 4.7-міндеті). Өңірлік айырмашылықтар мен инклюзивті білім беру, гендерлік теңдік мәселелерін шешу, білім алушыларға қолдау көрсетуді қамтамасыз ету және олардың қажеттіліктерін іске асыру үшін Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі тұрақты даму мүддесінде білім беру қағидаттарын одан әрі нығайтуға және енгізуге мұқтаж².

Тұрақты даму мүддесіндегі білім беру (ТДБ) оқушылардың қоршаған ортаның сақталуын, экономикалық өміршеңдігін және қоғамның қазіргі және болашақ ұрпақ мүддесі үшін өмір сүруінің әділ негіздерін қамтамасыз ету мақсатында негізделген шешімдер мен ақылға қонымды шаралар қабылдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Қазақстандағы ТДБ-нің ағымдағы жай-күйін, сондай-ақ Қазақстандағы орта білім

¹ Цели в области устойчивого развития – это всеобщий призыв к действиям по искоренению нищеты, обеспечению защиты планеты, повышению качества жизни и улучшению перспектив для всех людей во всем мире. Эти 17 Целей были приняты всеми государствами — членами ООН в 2015 году в рамках Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, в которой сформулирован 15-летний план по их достижению.

² Education for Sustainable Development Goals - Learning Objectives Опубликовано в 2017 г. Организацией Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры.

беруді жаңғыртуды талдау ТДБ компонентінің білім берудегі кіріктіру процесін және оның перспективаларын көрсетуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда ТДБ компонентін кіріктіру процесі бүгінгі күні жүйелі тәсілмен қамтамасыз етілмеген, себебі орта білім берудегі ТДБ кіріктіру фрагментті түрде жүзеге асырылды және тұрақты даму мақсаттарының барлық спектрін қамтымайды, бірқатар мектеп пәндерінің оқу бағдарламаларының мазмұнында көрсетілмеген. ТДБ компоненті көбінесе оқу бағдарламаларының мазмұнында жанама түрде көрінеді. Бұл талдау тұрақты даму компонентінің білім алушылардың құзыреттілігін қалыптастыруға қаншалықты ықпал ететінін көрсетуге, нақты оқу пәндерінің мазмұнында ТДБ компонентін кіріктіру процесін өзектендіруге, сондай-ақ осы міндетті шешу бойынша одан әрі білім беру саясатын құруға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің реформалары

2023 жылдан бері Қазақстанда 12 жылдық білім беруге көшуді бастау жоспарлануда, оның шеңберінде орта білім берудің барлық деңгейлерінде тұрақты даму қағидаттарын ықпалдастыру міндетін шешуге болады. Қазіргі уақытта 12 жылдық білім беру тұжырымдамасын, бастауыш деңгейдегі үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу басталды. Қазақстан Республикасында 12 жылдық оқуға және орта мектептің "5+5+2" жаңа құрылымына кезең-кезеңімен көшу жоспарлануда.

2020-2025 жылдарға арналған БҒДМБ іске асыру шеңберінде "жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу мен оқытуға", сондай-ақ "қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға" бағытталған мақсаттар Қазақстанда тұрақты даму идеяларын ілгерілету үшін негіз болып табылады.

Қазақстандық білім берудегі "білім центрлік тәсіл" өзгеруде және білім беру жүйесіндегі жаңа қағидаттар: "білімнен құзыреттілікке", "өмір бойы білім беру" болып табылады, бұл тұрақты даму дағдылары мен құндылықтарын, әлеуметтік-эмоционалдық немесе мінез-құлық құзыреттерін сіңіруге мүмкіндік береді. Білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім алушыларда мұндай дағдылардың болмауы адами капиталдың дамуына әсер етеді және келесі ұрпақ 21-ғасырда әртүрлі қиындықтар мен кедергілерге осал болады.

Тұрақты дамудың жаһандық мақсаттары Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесіне бастапқыда бастауыш білім беру деңгейінде (2016-2019 жж.), негізгі орта білім беру деңгейінде (2017-2020 жж.), сондай-ақ жоғары мектеп деңгейінде (2020-2021 жж.) жаңартылған білім беру мазмұнын енгізе отырып кіріктірілді.

Орта білім беру мазмұнын жаңартуға тән үрдістер:

- "білімді адамнан", яғни білім, білік және дағдылар жүйесімен қаруланған "өмірге дайындалған адамға", яғни белсенді және шығармашылық ойлауға және әрекет етуге, интеллектуалды, моральдық және физикалық тұрғыдан өзін-өзі дамытуға қабілетті адамға дейін;
- "өмір бойы білім беру" тұжырымдамасынан өмір бойы білім алу қажеттілігін түсінуге дейін. Әрі қарай білім алуға және қайта даярлауға психологиялық дайындық, сондай-ақ оларды өмірлік апат ретінде емес, берілген

ретінде қабылдауға дайын болу қазіргі заманғы мектеп пен кәсіптік білім беру барысында қалыптасуы керек;

- өмірде сәттілікке, адамның ұтқырлығына, әртүрлі мәселелерді шешуге дайын болуына кепілдік беретін бастамашылықты дамыту. Бастаманы қолдау ғана емес, сонымен бірге мақсатты, дәйекті түрде қалыптастыру қажет;
- Білімнен құзыреттілікке дейін. Білім берудің білімге орталықтандырылған моделі қоғам мен тұлғаның дамуының нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруды әлдеқашан тоқтатқан. Оқушыны материалды үйренуге қажетті дағдыларды игеру кезінде ауыр және әртүрлі жұмыс процесіне тарту қажет. Ынтымақтастыққа ықпал ететін оқыту маңызды.

Жаңартылған білім беру мазмұнының стандарты нәтижелерге негізделген білім беру моделін құруға бағытталған. Білім берудегі құндылықтар "Мектепте не үшін оқу керек?": күтілетін нәтижелер, кең ауқымды дағдыларды дамыту" сұрағы контекстінде ашылады.

Білім берудің жаңартылған мазмұны: білімді игеру процесінің бірлігін және олардың функционалдық, шығармашылық қолданылуын қамтамасыз етуге, сондай-ақ өз білімін қолдану, талдау, синтездеу және бағалау дағдыларын дамытуға, білім алушылардың жоғары дәрежелі ойлау дағдыларын, функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған оқыту процесіне бағытталған.

Қазіргі уақытта Қазақстанда 12 жылдық білім беруге көшуге дайындық басталды. Қазақстанда 12 жылдық білім беруге көшуді бастау 2023-2024 оқу жылына жоспарлануда.

Негіздемелік бағдарлама: "ҚР-да орта мектептің үлгілік оқу бағдарламаларына (1-11 сыныптар), МЖМБС мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру"

ҚР-дағы Финляндия Елшілігінің және Алматыдағы Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан бойынша ЮНЕСКО-ның Кластерлік Бюросының қолдауымен іске асырылатын негіздемелік бағдарлама ұсыныстарды, әдістемелік материалдар мен құралдарды әзірлеу, сондай-ақ білім беру саласының мамандарын даярлау арқылы Қазақстандағы білім беру жүйесіне тұрақты даму мүддесінде білім беруді кіріктіру бойынша қолдау көрсетуге бағытталған.

Бұл талдамалық материал "МЖМБС мазмұнындағы ТДБ компоненттерін кіріктіру, орта мектептің үлгілік оқу бағдарламалары" (1-11 сыныптар) талдамалық есебі негізінде әзірленді (авторы Мухамедханова Алмагуль, т.ғ.к., қауымдастырылған профессор) және ОЖБ кіріктіру процесін қолдау мақсатында пайдалануға арналған.

Талдамалық материалда қысқаша шолу және келесі аспектілердің мысалдары келтірілген:

- МЖМБС-да ТДБ компоненттерін кіріктіруді талдау
- пәндердің үлгілік оқу бағдарламаларының (1-11 сыныптар) мазмұнына ТДБ тікелей және жанама кіріктіруді талдау;
- оқу бағдарламаларында ТДБ компоненттерін кіріктіру (қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыру, климаттың өзгеруімен күресу, теңсіздікті қысқарту,

денсаулық пен әл-ауқат, бейбітшілік, әділдікті қамтамасыз ету және тиімді институттар);

- ТДБ компоненттерін қазақстандық білімге кіріктіру бойынша ұсыныстар.

Жүргізілген талдау қорытындысы бойынша 12 жылдық білім беру пәндері бойынша білім беру стандарттары мен Үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірленді.

Сондай-ақ ТДБ кіріктіру пәндері бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларын сараптаудың әдіснамалық негіздерін әзірлеу жоспарлануда. "Білім туралы" Қазақстан Республикасының Заңында Үлгілік оқу жоспарлары мен Үлгілік оқу бағдарламаларына сараптама ұйымдастыру және жүргізу қағидаларын бекіту көзделген. Осыған байланысты ТДБ компоненттерінің болуы бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларын сараптаудың әдіснамалық негіздерін әзірлеу де талап етілетін болады. ТДБ компоненттерін кіріктіру бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларын сараптау жүйелік тәсілді қамтамасыз етеді және бағдарламалық материалдың анағұрлым сапалы мазмұнын әзірлеуді қамтамасыз етеді.

Бұл жарияланым кімге арналған

Жариялау бірнеше мақсатты аудитория үшін пайдалы болады:

Білім беру саласындағы заңнамалық актілерді (бүкіл білім беру жүйесі үшін маңызды жалпы мәселелерді реттейтін заңдар мен ережелер жиынтығын) *әзірлеушілер* жеке курстар мен пәндердің мақсаттары мен міндеттеріне қатысты талдаудың көп бөлігін қолдана алады, өйткені ол білім беру процесінің жалпы қағидаттарын, мақсаттары мен нәтижелерін түзету және оларды тұрақты даму қағидаттарымен үйлестіру мүмкіндіктерін көрсете алады.

Оқу бағдарламаларын әзірлеушілер бұл талдауды әртүрлі тәсілдермен қолдана алады, өйткені барлық бөліктер оларға болашақ оқу бағдарламасы үшін пайдалы мәліметтер бере алады: талдау негізінде олар тұрақтылыққа қатысты стандарттар мен қолданыстағы бағдарламаларға өзгерістер енгізу қажеттілігін анықтай алады, оқу бағдарламасының мазмұнын талдау негізінде тұрақты дамуға тікелей немесе жанама байланысты мазмұнның бар немесе жоқтығын анықтауға болады. Бұл кіріспе нұсқаулықта оқу бағдарламаларының мазмұнын әзірлеуге басшылық жасауға көмектесетін нақты пәндер бойынша тұрақты даму мүддесі үшін білім берумен байланысты жаңа мазмұнның мысалдары келтірілген. Мысалдардың толық тізімін мемлекеттік білім беру стандарттарының, жалпы білім беретін мектептің үлгілік оқу бағдарламаларының (1-11 сыныптар) мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру" талдамалық есепті " қараңыз (2021 ж., Алмагуль Мухамедханова, т.б.). Олар нақтылауға және дамытуға болатын идеялар үшін негіз бола алады.

Білім беру стандарттарын әзірлеушілер үшін белгілі бір оқу пәндері бойынша ұсыныстар шеңберінде қолданыстағы стандарттарды өзгерту сонымен қатар тұрақтылық компоненттерін жақсырақ біріктіру үшін жаңа мазмұнды қалай қосуға немесе бар стандарттарды өзгертуге болатынын жақсы түсінуге көмектеседі.

Оқулықтар мен ОӘК құрастырушылар осы құжаттан, сондай-ақ есептің толық нұсқасынан оқулықтар мен басқа материалдарды немесе олардың тұрақты дамуға қатысты бөліктерін құрылымдау үшін жақсы негіз таба алады. Тұрақты дамуға байланысты әртүрлі пәндер бойынша оқу мақсаттарының мысалдары оқулық авторларына оқулықтың тиісті мазмұнын және оны ұсыну тәсілдерін таңдауға көмектеседі. Сондай-ақ, пәнаралық құзыреттіліктерді/пәнаралық тақырыптарды дамыту бойынша тұжырымдалған ұсыныстарды авторлар оқулыққа қажетті мақсаттар мен міндеттердің барлығы немесе тек бір бөлігі ғана енгізілгенін тексеру үшін чек парағының бір түрі ретінде пайдалана алады. Мұғалімдерге арналған нұсқаулықтарды жазушылар осы басылымда, белгілі бір пәндер бойынша ұсыныстар бөлімінде, пайдалануға дайын идеяларды немесе педагогикалық қызмет үшін шабыт таба алады.

Мұғалімдер бұл талдауды өз жұмысын жақсарту үшін де қолдана алады. Осылайша, олар тұрақтылық мәселелеріне назар аудара отырып және оқушылардың назарын осы мәселелерге бағыттап отырып, оқу материалын жаңа тәсілдермен дайындауға және пайдалануға мүмкіндік таба алады.

Білім беру мекемелерінің басшылары бұл талдауды мектеп деңгейінде тұрақты даму үшін білім беру тұрғысынан жүзеге асырылатын іс-шараларды жоспарлау мен бақылауды жеңілдету үшін қолдана алады. Осы жарияланымда айқындалған оқу процесін іске асыру жөніндегі ұсыныстарды мұғалімдерді даярлау жоспарларымен және үдерісімен салыстыру арқылы мектеп деңгейінде тұрақты даму мүддесінде оқытуды жоспарлау жүзеге асырылады. Серіктестер мен директорлар бұл талдауды мектеп деңгейінде және белгілі бір пән деңгейінде Тұрақты даму үшін білім беруді бақылау және бағалау кезінде пайдалана алады.

Білім беру саласындағы зерттеушілерге бұл талдау одан әрі және тереңірек сегменттелген талдауға көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Тұрақты дамуға қатысты мақсаттардың, міндеттердің және мазмұнның пропорционалды үлесін стандарт немесе жеке пән деңгейінде одан әрі зерттеуге болады. Бұл талдау студенттердің тұрақты даму жетістіктерін зерттеуге және бағдарламалық құжаттармен салыстыруға негіз бола алады. Бұл құжатты әртүрлі елдердегі білім беруді салыстырмалы талдау үшін де пайдалануға болады. Бұл оқулықтар мен оқу материалдары тұрақты даму үшін білім беру мақсаттарына, міндеттеріне және нәтижелеріне қаншалықты ықпал ететінін анықтау үшін оқулықтар мен әртүрлі оқу материалдарын талдауға жақсы негіз береді.

Білім берудегі ТДБ компоненттерін кіріктіру - әдістеме

Тұрақты дамуға бағытталған компоненттерді қазақстандық білім мазмұнына кіріктіру білім алушылардың білім сапасын, функционалдық сауаттылықтың қалыптасу деңгейін, білім алушылардың сыни ойлауын, сондай-ақ TIMSS, PIRLS, PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулеріндегі қазақстандық оқушылардың көрсеткіштерін арттыруға мүмкіндік береді.

Білім берудегі тұрақты даму компонентін кіріктірудің 2 түрі: тікелей және жанама бар. Тікелей кіріктіру - МЖМБС орта білім беру жүйесінің нормативтік құжаттарының мазмұнына ТДБ компонентін енгізу, МЖМБС (тұрақты дамуға тікелей әсер ету) және жанама кіріктіру – орта білім беру жүйесінің нормативтік құжаттарының мазмұнына ТДБ

компонентін жанама түрде атап өту немесе енгізу мүмкіндігі (тұрақты дамуға жанама әсер ету). Тікелей әсер тиімді, жүйелі және қысқа мерзімде ТДБ компонентін кіріктіруді және оны оқу процесінде зерттеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Жанама әсер ТДБ компонентінің уақытша кіріктіруін қамтиды және әрдайым тиімді, мазмұнды және жан-жақты бола бермейді. Кіріктірудің бұл түрі орта мектепте тұрақты даму бойынша материалды егжей-тегжейлі зерттеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Осылайша, тікелей кіріктіру шеңберінде білім алушыларда оқу процесінде қалыптасатын білім, дағдылар, құзыреттер олардың нақты әлемді қалай қабылдайтынына және қоғам өмірінің әртүрлі салаларындағы оң өзгерістерге аймақтық және жаһандық деңгейде, олардың белсенді ұстанымын, жеке дүниетанымын қалыптастыруға тікелей әсер етеді, тұрақты даму мүддесінде өркениетті дамытудың жаһандық проблемаларын шешуге қатысы бар.

"Орталық Азияда тұрақты даму мүддесі үшін білім беру" (ЮНЕСКО) "...Тұрақты даму саласындағы 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған Күн тәртібі білім беру жүйелерінен білім алушыларға тұрақты өмір салтын жүргізуге, негізделген шешімдер қабылдауға және өз әрекеттері үшін жауап беруге мүмкіндік беретін "трансверсальды құзыреттерді" ескеруді талап етеді" деген талдамалық жазбада атап өтілген. Оларға эмпатия, сыни тұрғыдан ойлау, медиа және ақпараттық сауаттылық, интроспекция және мәселелерді шешу жатады».

Тұрақты даму үшін трансверсальды құзыреттерді дамыту ұсынылады. Соның ішінде, білім алушыларға жүйенің күрделі қатынастарын тануға және түсінуге мүмкіндік беретін жүйелік ойлау, белсенді көзқарас оларға болашақты дамытудың көптеген нұсқаларын түсінуге және бағалауға мүмкіндік береді, ал нормативтік құзыреттілік адамның іс-әрекетінің негізінде жатқан нормалар мен құндылықтарды көрсетуге мүмкіндік береді. Стратегиялық құзыреттілік білім алушыларға тұрақты сипаттағы инновациялық іс-әрекеттерді бірлесіп әзірлеуге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

ТДБ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУГЕ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТІКЕЛЕЙ/ЖАНАМА ӘСЕРІН АНЫҚТАУ

Байланыс түрі	Анықтамасы	Мерзімдері
Тұрақты дамуға тікелей әсер ету	Үлгілік/сөзсіз/болжамды нәтиже/себеп-салдарлық қатынастар	Нәтижелер әдетте қысқа уақыт ішінде болады
Тұрақты дамуға жанама әсер ету	Белгілі бір нәтижені болжау орынды, бірақ бұл міндетті емес	Ұзақ уақыт ішінде болуы мүмкін

ҚР ОРТА БІЛІМ МАЗМҰНЫНА ТДБ КОМПОНЕНТТЕРІН КІРІКТІРУ

ҚР МЖМБС-на ТДБ компоненттерін кіріктіру

2021 жылғы қарашада қабылданған "Bilimdi Últ" сапалы білім беру" ұлттық жобасы қазақстандық білім беру жүйесінде ТДБ құрамдауышын кіріктіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін стратегиялық бағыттарды өзекті міндеттерді қамтиды.

2021 жылғы қарашада қабылданған "Bilimdi Últ" сапалы білім беру" ұлттық жобасы қазақстандық білім беру жүйесінде ТДБ құрамдауышын кіріктіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін стратегиялық бағыттарды өзекті міндеттерді қамтиды.

Білім беру процесінің сапа компонентін күшейту үшін тығыз ынтымақтастық, бейбіт қатынастар мен серіктестік, яғни 10-ТДМ "Теңсіздікті қысқарту", 16-ТДМ "Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар" және 17-ТДМ "ТД мүддесіндегі серіктестік" қажеттілігі атап өтіледі.

Қалған мақсаттар "Химия" (6-ТДМ «Таза су және санитария», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»), «Биология» (13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес», 14-ТДМ «Теңіз экожүйелерін сақтау», 15-ТДМ «Кұрлық экожүйелерін сақтау»), «Информатика» (9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым», 3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»), «Өзін-өзі тану» және «Дене шынықтыру» (3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»), «Қазақстан тарихы» (10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту») және т.б. оқу пәндерінің мазмұнында байқалады.

Білім беруді бейіндеу 12-ТДМ "Жауапты тұтыну және өндіріс" және 8-ТДМ "Лайықты жұмыс және экономикалық өсу" іске асыруға көмектеседі.

Жалпы орта білім берудің мазмұны жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттар бойынша бейіндік оқытуды енгізе отырып, білім беру мазмұнын саралау, кіріктіру және кәсіптік бағдарлау негізінде әзірленеді.

Жаратылыстану-математикалық бағыттағы тереңдетілген оқыту деңгейіндегі оқу пәндеріне мыналар жатады: "Биология", "Химия", "Физика", "География". Бейіндік оқытудың осы бағытында стандартты деңгейдегі оқу пәндеріне мыналар жатады: "Дүниежүзілік тарих", "Құқық негіздері", "Кәсіпкерлік және бизнес негіздері", "Графика және жобалау".

Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы тереңдетілген оқыту деңгейіндегі оқу пәндеріне: "Шет тілі", "Дүниежүзілік тарих", "География", "Құқық негіздері" жатады. Бейіндік оқытудың осы бағытында стандартты деңгейдегі оқу пәндеріне: "Физика", "Химия", "Биология", "Кәсіпкерлік және бизнес негіздері" жатады.

Білім беру стандартын іске асыру шеңберінде білім алушыларда тұлғааралық және этносаралық қарым-қатынастың жоғары мәдениетін қалыптастыру, жеке тұлғаны өзін-өзі анықтау және кәсіптік бағдарлау, сондай-ақ білім алушыларды бейін алдындағы даярлау көзделген.

Орта білім берудің алдына құқықтық сауаттылықты қалыптастыру, демократиялық құқықтық қоғамның мұраттары мен құндылықтарын түсіну, құқықтық нормалар, заңдар мен нормативтік құқықтық актілер негізінде процестерді талдау, жіктеу, жүйелеу,

жалпылау және бағалау үшін қажетті құқықтық ойлау дағдыларын дамыту міндеттерін қоятын білім беру стандартының тармақтары 16-ТДМ "Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар" компонентін енгізу үшін негіз болып табылады.

Білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың даярлық деңгейі бейіндік оқыту бағытын ескере отырып жобаланған оқытудың күтілетін нәтижелері арқылы айқындалады.

Жеке нәтижелер мыналарда көрініс табады:

- Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңға және құқықтық тәртіпке құрмет көрсету (16-ТДМ "Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар")
- белсенді азаматтық ұстанымды, жоғары патриоттық сезімді, өз Отанына қызмет етуге және оның мүдделерін қорғауға дайындығын көрсету (16-ТДМ "Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар")
- мемлекеттік және ана тілдерін меңгеру, Қазақстан аумағында тұратын қазақ халқының және басқа этностардың тарихын, мәдениетін, дәстүрлері мен басқа да құндылықтарын құрметтеу (17-ТДМ «Тұрақты даму мүддесіндегі серіктестік»)
- туған өлкенің, өз елінің табиғатын қорғауға және көбейтуге ұмтылу, қоршаған ортаны қорғауда белсенді ұстанымның көрінісі (12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»; 13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес», 14-ТДМ «Теңіз экожүйелерін сақтау», 15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау»)
- салауатты өмір салтын, өз қауіпсіздігін және айналадағы адамдарды сақтау дағдыларын сақтау (3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»)
- адами қарым-қатынастың жоғары мәдениетінің көрінісі, әдеп нормаларын сақтау (17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік», 4-ТДМ «Сапалы білім беру»)
- өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жүзеге асыру және шығармашылық жұмыс қабілеттері (8-ТДМ «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу»)
- аға буынды құрметтеу және кішіге қамқорлық жасау, басқаларға мейірімділік пен жанашырлық таныту (3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»)
- әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін барабар бағалау, қоғамға қарсы құбылыстарға, идеологиялық, құқыққа қайшы және діни сипаттағы деструктивті әсерлерге қарсы тұру қабілеті (16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар», 17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік»)

Жүйелік-белсенділік нәтижелері көрсетіледі:

- ғылым негіздері және адамзат қоғамының ілгерілеуі үшін ғылыми жетістіктерді қолдану салалары бойынша білім жүйесін меңгеру (9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым»)

- ғылыми ақпаратты талдау, өңдеу, синтездеу және пайдалану қабілеті (17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік»)
- таным, жобалау, құрастыру және зерттеу, шығармашылық қолдану әдістерін меңгеру (17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік»)
- заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру (9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым»)
- дамыған коммуникативтік қабілеттерді, көптілді мәдениетті меңгеру (17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік»).

Осылайша, ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында тұрақты дамудың 12 мақсатының мазмұнын өзектендіретін контент енгізілген. Тұрақты дамудың 5 мақсатын атап өту мазмұнға енгізілмеді: 1-мақсат «Кедейлікті жою», 2-мақсат «Аштықты жою», 5-мақсат «Гендерлік теңдік», 6-мақсат «Таза су және санитария», 7-мақсат «Қымбат емес және таза энергия».

Осы фактіге қарамастан, 5 тұрақты даму мақсатының құрамдас бөлігін кіріктіру оқу бағдарламаларының мазмұны шеңберінде мүмкін болады және орта мектептің оқу пәндерінің мақсаттары мен міндеттеріне қайшы келмейді.

Мысалы, жоғарыда аталған тұрақты дамудың барлық бес мақсаты осындай оқу пәндерінің бағдарламаларының мазмұнына тікелей кіріктіріледі, атап айтқанда: «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзілік тарих», «Биология», «Химия», «География», «Өзін-өзі тану», «Дүниетану», «Жаратылыстану», тілдік пәндер.

МЖМБС-да сапалы білім беруді қамтамасыз етудің басым міндеттері (білім беру сапасын арттыру, қол жеткізуге болатын нәтижелер, білім алушыларда білім беру құндылықтарын сіңіру, білім алушылардың бейіндік оқу пәндерін таңдауы және т.б.) егжей-тегжейлі ашылды.

Білім беру стандартының мазмұнында денсаулық сақтау, қауіпсіз білім беру ортасын құру, денсаулық пен әл-ауқатты қамтамасыз ету идеялары айқын байқалады. Бұдан басқа, МЖМБС-ға білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолайлы жағдайлар жасау, қоршаған әлемге оң көзқарасты қалыптастыру және экологиялық тепе-теңдікті сақтау идеялары бойынша адамның рухани-адамгершілік әлеуетін ашуға, білім алушылардың жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде Өзін-өзі тануға және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын дамытуға; отбасындағы, ұжымдағы, қоғамдағы өз рөлін, жоғары моральдық қасиеттерді, қоғамға қызмет ету дағдыларын дамыту қажеттілігін түсінуге; физикалық және рухани денсаулықтың өзара байланысын, елдің, қаланың, ауылдың, мектептің, отбасының өміріне қатысуын және ойлар, сөздер мен әрекеттер үшін жауапкершілікті түсінуге бағытталған міндеттер енгізілген. Осы құндылықтар мен міндеттердің барлығы ТДМ мақсаттарының мазмұнымен тікелей байланысты және ТДМ компонентінің Қазақстанның орта білім мазмұнына барынша кіріктіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, орта білім беру стандартында барлық оқу пәндерінің мазмұндық желісі енгізілген, ол оқу бағдарламаларының мазмұнында ТДМ компонентін, демек, барлық оқу

пәндері бойынша оқулықтар мен ОӘЖ-ні тікелей кіріктіруді жүзеге асыру мүмкіндігін көрсетеді.

ТДБ компоненттерін оқу пәндерінің мазмұнына тікелей кіріктіру білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды күшейтуге, олардың айналасында болып жатқан құбылыстардың, процестер мен оқиғалардың (саяси, тарихи, әлеуметтік, экологиялық, демографиялық және т.б.) мәнін түсінуін қамтамасыз етуге, оқушыларды салауатты өмір салтын ұстануға, сапалы өнімдер мен құралдарды таңдауға мүмкіндік береді, соның ішінде жеке, отбасы, сынып, ұжым, елді мекен, аймақ, ел, бүкіл адамзат күнделікті өмір сапасын жақсартуға шақырады. Орта білім беру стандарты компьютерлік технологиялар арқылы ақпараттық процестерді іске асыруды, инновацияларды енгізуді, теңсіздікті азайтуды, қоршаған ортаның экологиялық жағдайын бағалауды және барлық дерлік оқу пәндері бойынша бағдарламалардың мазмұны шеңберінде кеңейтілуі мүмкін басқа да мәселелерді өзектендіреді.

Қазақстанның орта мектебін 12 жылдық білім беруге көшуге дайындаудың бастапқы кезеңін ескере отырып, ТДБ компоненттерін білім беру стандартының мазмұнына енгізу және оны оқыту процесінде орта білім берудің маңызды міндеттерінің бірі ретінде іске асыру мүмкіндігі кеңейіп келеді.

Орта мектеп пәндерінің типтік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

"Сауаттылыққа оқыту" пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

"Сауаттылыққа оқыту" оқу пәнінің мақсаты - тыңдау (тыңдалым), сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын меңгеру процесінде функционалдық сауатты тұлғаны қалыптастыру үшін жағдай жасау.

"Сауаттылықты оқыту" пәні бойынша сабақтарда қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін 11 міндеттердің ішінен ТДБ компоненттерінің бағдарлама мазмұнына кірістірілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін келесі міндеттерді бөліп көрсетуге болады:

- мәтінді мақсатты түрде түсіну қабілеті арқылы оқушылардың дұрыс оқу әрекетін қалыптастыру;
- оқуға және кітапқа деген қызығушылықты арттыру;
- ақпаратты талдау, салыстыру, жалпылау, жүйелеу қабілетін дамыту;
- басқаларға мейірімді қарым-қатынас қалыптастыру, сөйлеу мәдениеті мен қарым-қатынас мәдениетін дамыту;
- қарым-қатынас дағдылары мен біліктерін дамыту: әңгімелесушіні тыңдау және есту қабілеті, диалог жүргізуге дайын болу және әртүрлі көзқарастардың болу мүмкіндігін тану, оны негіздей отырып, өз ұстанымын білдіру;
- қойылған міндет пен оны іске асыру шарттарына сәйкес оқу іс-әрекеттерін жоспарлау, бақылау және бағалау қабілетін қалыптастыру.

Осылайша, Үлгілік оқу бағдарламасының барлық бөлімдері бойынша 4 тұрақты дамудың мақсаты "сауаттылыққа оқыту" пәні бағдарламасының контекстінде ұсынылмаған. Біріншіден, бұл бірінші сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты, олар осы тұрақты даму мақсаттарының ерекшелігіне байланысты оқу барысында қалыптасқан дағдылардың кем дегенде біреуін (оқу, жазу, тыңдау) орындай алмайды.

"Сауаттылыққа оқыту" оқу бағдарламасының басты ерекшелігі ТДБ тақырыптары бойынша мәтіндерді пайдалану, зерделеу, қайталау және талқылау арқылы ТДБ компоненттерін мазмұнға тікелей кіріктіруді қамтамасыз ету мүмкіндігі болып табылады.

"Сауаттылыққа оқыту" оқу бағдарламасына енгізілген «Мен туралы бәрі», «Дені саудың тәні сау!», «Менің отбасым және достарым», «Саяхат» өтпелі тақырыптары да оқу процесінде ТДБ компоненттерін кіріктіруді қамтамасыз етеді.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруін қамтамасыз ететін мазмұн мысалдары:

1-сынып. Бөлім (сөйлеу әрекетінің түрлері) – оқылым

1-ТДМ. «Кедейлікті жою», 2-ТДМ «Аштықты жою», 4-ТДМ «Сапалы білім беру», 6-ТДМ «Таза су және санитария», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс», 13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес» - **оқу мақсатында ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

2.2 Оқылған мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын анықтау

1.2.2.1 мәтінде кім/не туралы айтылғанын анықтау және мәтін авторының не айтқысы келетінін түсіну

2.7 Әртүрлі көздерден қажетті ақпаратты алу

1.2.7.1 мәтіндердің (сөздіктер, анықтамалықтар, балалар энциклопедиялары) алфавиттік орналасу тәртібін қолдана отырып, ақпаратты бір көзден табу

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар:

1.2.2.1 мәтінде кім туралы/не туралы айтылғанын анықтау және мәтін авторы адамдардың теңдігі, таза энергия, таза су, денсаулық, лайықты жұмыс және экономикалық өсу туралы не айтқысы келетінін түсіну.

1-сынып. Бөлім (сөйлеу әрекетінің түрлері) – оқылым

5-ТДМ «Гендерлік теңдік», 8-ТДМ «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу», 10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту», 11-ТДМ «Тұрақты қалалар мен елді мекендер», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру**

3.5 Әртүрлі ұсыну нысандарын қолдана отырып, мәтін құру

1.3.5.1 сызбаларды, белгілерді, диаграммаларды, тірек сөздерді қолдана отырып, берілген тақырыпқа қарапайым сөйлемдер/мәтіндер құрастыру/жазу

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар:

1.3.5.1 теңдік, лайықты жұмыс, экономикалық өсу, тұрақты қалалар, жауапты тұтыну туралы берілген тақырыпта суреттер, белгілер, сызбалар, тірек сөздер пайдаланып, қарапайым сөйлемдер/мәтіндер құрастыру/жазу.

"Жаратылыстану" пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

1-ТДМ «Кедейлікті жою», 2-ТДМ «Аштықты жою», 5-ТДМ «Гендерлік теңдік», 10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту» және 16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар» 5-6 сыныптардағы оқу бағдарламасының мазмұнына кіріктірілмеген. 4-ТДМ «Сапалы білім беру», 6-ТДМ «Таза су және санитария», 8-ТДМ «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу», 9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым», 11-ТДМ «Тұрақты қалалар мен елді мекендер», 14-ТДМ «Теңіз экожүйелерін сақтау», 15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау» және 17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік» үшін ТДБ мақсаттарының 2-компонентін тікелей кіріктіру 5-сыныптағы "Жаратылыстану" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында көрсетілген (барлық оқу мақсаттары – 63, тікелей кіріктіру 1 оқу мақсатында көрінеді; жанама кіріктіру 2 оқу мақсатын зерттеу арқылы мүмкін болады).

7-ТДМ "Қымбат емес және таза энергия" және 12-ТДМ "Жауапты тұтыну және өндіріс" ТДМ компонентін тікелей кіріктіру 5-6 сыныптарда "Жаратылыстану" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында көрсетілген. Барлық оқу мақсаттары – 66, тікелей кіріктіру 3 оқу мақсатында байқалады. Осы тақырыптарды зерделеу кезінде педагог қосымша материалдардың мәтіндерін қолдана отырып, сілтемелер жасайды және оқу материалын түсіндіреді. Жанама кіріктіру 3 оқу мақсатын зерттеу арқылы мүмкін болады.

13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес», 14-ТДМ «Теңіз экожүйелерін сақтау», 15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау» ТДБ компоненттерін тікелей кіріктіру 5-6 сыныптарда "Жаратылыстану" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында көрсетілмеген. Жанама кіріктіру 1 оқу мақсатында көрсетілген.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруін қамтамасыз ететін контент мысалдары:

7-ТДМ «Қымбат емес және таза энергия», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

6-сынып

6.5.1.5 Энергия алудың баламалы көздерін ұсыну

7-ТДМ «Қымбат емес және таза энергия», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

6-сынып

6.5.1.2 Энергияның бөлінуіне және оның сіңуіне байланысты процестерді атау және мысалдар келтіру.

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар (7-ТДМ «Қымбат емес және таза энергия», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»):

6.5.1.2 Энергияны бөлуге және оны сіңіруге, сондай-ақ **қымбат емес және таза энергиямен** қамтамасыз етуге байланысты процестерді атау және мысалдар келтіру

5.5.1.4 Ғимараттарда жылу оқшаулауды қолданудың және **жауапты тұтыну мен өндірістің** практикалық әдістерін түсіндіру.

"Әдебиеттік оқу" пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

5 ТДБ мақсатының құрамдас бөлігін жанама кіріктіру "Әдебиеттік оқу" пәнінің үлгілік оқу бағдарламасында 36%-ға көрініс табады. Мәтіндердің мазмұнында ТДБ шеңберіндегі диалогтар, сипаттамалар және басқа мәтіндер, нақты тақырыптағы мәтінді оқу қолданылады.

6-ТДМ «Таза су және санитария», 7-ТДМ «Қымбат емес және таза энергия», 12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс», 13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес», 14-ТДМ «Теңіз экожүйелерін сақтау», 15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау» мақсаттарының компоненттерін жанама кіріктіру "Әдебиеттік оқу" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында оқытудың бір мақсатында көрініс тапқан және белгілі бір тақырыптағы мәтінді оқу, талдау арқылы зерделенеді.

6-12 ТДМ компонентін жанама кіріктіру 3 оқу мақсатында "Әдебиеттік оқу" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында көрсетілген. 16-ТДМ "Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар" және 17-ТДМ "ТД мүддесі үшін әріптестік" компонентін жанама кіріктіру 3 оқу мақсатына "Әдебиеттік оқу" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында көрсетілген.

Педагогтерге ұсынылады:

1. Мәтінмен жұмыс жасай отырып, тақырыптармен синхрондау.
2. Осы мақсатқа сәйкес мәтіндерді басқа оқу мәтіндеріне біріктіру үшін тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану.
3. Осы тақырып бойынша білім алушылардың сөздік қорын кеңейту.
4. Бейбітшілікті сақтау, сот төрелігін іске асыру, өзекті мәселелерді, жағдайларды шешу кезінде тиімді институттарды тарту бойынша практикалық тапсырмаларды пайдалану.
5. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану, ТДБ талқылау кезінде ұжымдық жұмыс жүргізу.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар», 17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

3-сынып

3.2.3.1 тақырыпты анықтау және шығарманың негізгі идеясы қамтылған сөйлемді табу.

3.2.8.1 шығарманың мазмұны бойынша нақты ақпаратты әртүрлі көздерден алу: иллюстрациялар/көркем әдебиеттер – және ақпаратты схемалар түрінде ұсыну.

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар (16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар», 17-ТДМ «ТД мүддесі үшін серіктестік»):

3.2.3.1 бейбітшілік, әділдік, тұрақты даму мүддесі үшін серіктестік туралы тақырыпты анықтау және шығарманың негізгі ойы қамтылған ұсынысты табу.

*3.2.8.1 шығарманың мазмұны бойынша нақты ақпаратты әртүрлі көздерден: иллюстрациялар/көркем әдебиеттерден алу және **бейбітшілік, әділдік, тұрақты даму үшін серіктестік** туралы тақырыптарды қоса алғанда, ақпаратты сызбалар түрінде ұсыну.*

"Дүниежүзілік тарих" және "Қазақстан тарихы" пәндерінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

Тарих бойынша оқу бағдарламаларын оқу мақсаттары ТДБ компоненттерін мазмұнға 90%-ға жанама түрде кіріктіруге мүмкіндік береді. Оқыту процесінде педагог ТДБ компонентін оқу материалына кіріктіре алады, зерттелетін тарихи кезең мен қазіргі заман арасындағы тарихи параллельді жүргізе отырып, әр сабақта көрнекілікті, тарихи

бейнефрагменттерді қолдана отырып, жанама кіріктіру арқылы тұрақты даму мақсаттарын талқылай алады.

"Дүниежүзілік тарих", "Қазақстан тарихы" пәндерінің оқу бағдарламасының мазмұнына ТДБ компонентін кіріктіру процесін талдау бағдарламаның оқу мақсаттары тұрақты даму мақсаттарына баса назар аудармайтындықтан, оның жеткілікті түрде жүзеге асырылмағандығын, ТДБ-ге қатысты және тұрақты даму мақсаттарын ескере отырып, сыни ойлау және тарихи процестерді бағалау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін тақырыптар аз екенін көрсетті. Осы заттардың мазмұнына жанама кіріктіру мүмкіндігі барынша пайдаланылмаған.

Оқу пәні бойынша оқу мақсаттарының тұжырымдарын толықтыру және ТДМ енгізе отырып педагогтерді әдістемелік әзірлемелермен және ресурстармен қамтамасыз ету қажет.

"Дүниежүзілік тарих", "Қазақстан тарихы" оқу мақсаттарын тұрақты даму мақсаттарымен кіріктіру шеңберінде тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін педагогке ұсынылады:

1. Тарихи ұғымдардың, заңдар мен принциптердің мағынасын нақты өмірлік жағдайлармен, адамзаттың даму тарихындағы мысалдармен, өндірістегі процестермен, ғылыми зерттеулермен және экономиканың даму перспективаларымен байланыстыра отырып ашу.
2. Табиғат пен қоғамның тұрақты дамуы мүддесі үшін зерттеу жұмыстарын (жетістіктер тарихы, тарихи анықтамалар, виртуалды мұражайларға бару немесе сабақтан тыс танысу үшін осындай ақпаратқа сілтемелер) орындау кезінде экономиканың жетістіктерін, инновацияларын және инфрақұрылымын көрсету.
3. Әлеуметтік, экономикалық және экологиялық сипаттағы проблемаларды шешу үшін тұрақты даму мақсаттарымен өзара іс-қимылда тарихи-құқықтық мәселелерді қарау.
4. Білім алушылардың этномәдени материалға (мысалы, табиғи материалдарды (атап айтқанда, киіз, былғары) және жергілікті қажеттіліктерге (көгалдандыру, ұтымды суару, практикалық зерттеулер жүргізуді және жобаларды орындауды практикаға енгізу, тұрмыстық және өнеркәсіптік қалдықтарды қайта өңдеу, тұрмыстық және қалалық ортаның жайлылығын жақсарту үшін шағын құрылғылар, шағын өндірістерге) негізделген денсаулық пен әл-ауқатқа, сапалы білімге, экологияны жақсартуға, энергия көздерін тиімді пайдалануға, қауіпсіз қоршаған ортаны қамтамасыз етуге және т.б. бағытталған.

12 жылдық білім беруге көшу және тарих пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларының жаңа нұсқаларын әзірлеу шеңберінде "Қазақстан тарихы" және "Дүниежүзілік тарих" пәндері бойынша 5-10 сыныптар бойынша ТДБ компоненттерін оқу бағдарламаларының мазмұнына кіріктіруді барынша қамтамасыз ету қажет.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

Дүниежүзілік тарих

10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту»- **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

5-сынып

5.1.2.1 ежелгі қоғамның әлеуметтік ұйымын сипаттау;

5.1.2.3 қоғамның әлеуметтік құрылымын түсіндіру үшін "касталық жүйе" ұғымын қолдану;

5.1.2.2 ежелгі әлемдегі құлдықтың ерекшеліктерін анықтау.

10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

5-сынып

5.3.2.3 ежелгі Римдегі Спартак көтерілісін сипаттау, оның себептерін анықтау

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар (10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту»):

5-сынып

5.3.2.3 білім алушылардың адамдардың өмірлік мүмкіндіктерінің әлеуметтік теңсіздігі туралы пікірін қалыптастыру аспектісінде ежелгі Римдегі Спартак көтерілісін сипаттау, оның себептерін анықтау.

Қазақстан тарихы

3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат», 6-ТДМ «Таза су және санитария» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

6-сынып

6.2.1.1 түркілердің дүниетанымының ерекшеліктерін түсіндіру

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар (3-ТДМ «Жақсы денсаулық және әл-ауқат», 6-ТДМ «Таза су және санитария»):

6.2.1.1 түркілердің дүниетанымының, оның ішінде денсаулықты, әл-ауқатты қамтамасыз етуге, таза суды сақтауға бағытталған ерекшеліктерін түсіндіру.

9-сынып

16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар» - **оқу мақсатында ТДБ тікелей кіріктіру**

9.2.3.2 адам құқықтарын қорғау идеяларының қазіргі халықаралық құқық қорғау ұйымдарының қызметіне әсерін бағалау;

9.3.1.2 Еуропа мен Азияның жетекші елдерінде конституциялық-құқықтық идеологияның (адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, Еуропарламент, Гаагадағы Халықаралық сот) қалыптасу жолдарын талдау

16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру**

Оқу мақсатына ТДБ кіріктіру бойынша ұсыныстар (16-ТДМ «Бейбітшілік, әділдік және тиімді институттар»)

Осы тақырыптарды зерделеу кезінде педагог нақты тарихи мысалдармен адам құқықтарын қорғау идеяларының қазіргі халықаралық құқық қорғау ұйымдарының қызметіне әсерін бағалайды.

"Құқық негіздері" пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

"Құқық негіздері" пәнінің оқу бағдарламасының мазмұнында 17 мақсаттан 16 мақсатты жанама кіріктіруге болады. Сонымен қатар, ТДБ-дің 4 мақсаты 9-сыныптағы "Құқық негіздері" пәнінің мазмұнына тікелей кіріктірілген.

Оқу пәні тұрақты даму мақсаттарын іске асыруда үлкен маңызға ие, өйткені пән бойынша оқу бағдарламасының мазмұнындағы бөлімдер, оқу мақсаттары құқықтық сипаттағы, құқықтық жауапкершілік, өмірдің түрлі мәселелері бойынша міндеттемелер, саяси, әлеуметтік, экологиялық жауапкершілік мәселелерін қамтиды.

"Құқық негіздері" пәнінің оқу бағдарламасының мазмұнына ТДБ компонентін кіріктіруді талдау тұрақты даму мақсаттарын зерделеу және талдау негізінде білім алушылардың оқу материалын меңгеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жанама кіріктірудің барынша ұсынылғанын көрсетті.

Педагогтің тұрақты даму мақсаттары мысалында білім алушылармен құқықтық мәселелерді талқылауға және қарауға мүмкіндігі бар. Сондай-ақ, зерттеулер жүргізуге, ТДБ бойынша берілген тақырыптар бойынша жобаларды орындауға, білім алушылардың практикалық зерттеулер жүргізуін және құқықтық мәселелерді қамтитын және денсаулық пен әл-ауқатты, сапалы білім беруді қамтамасыз етуге, экологияны жақсартуға, энергия көздерін тиімді пайдалануға, қауіпсіз қоршаған ортаны қамтамасыз етуге және т.б. бағытталған жобаларды орындауға машықтануға болады.

12 жылдық білім беруге көшу және "Құқық негіздері" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасын әзірлеу шеңберінде бағдарлама мазмұнына ТДБ компоненттерін барынша кіріктіруді қамтамасыз етуге болады.

ТДБ компоненттерінің пән мазмұнына кіріктіруін қамтамасыз ететін мазмұн мысалдары:

5-ТДМ «Гендерлік теңдік» - **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

9.5.2.1 неке қию және тоқтату шарттарын анықтау

9.5.3.1 отбасы мүшелерінің құқықтары мен міндеттерін анықтау

9.5.1.1 "неке" және "отбасы" ұғымдарын түсіндіру

5-ТДМ «Гендерлік теңдік» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

9.2.1.2 Қазақстан Республикасының Конституциясын талдау негізінде адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін айқындау

9.3.3.1 азаматтық құқықтағы міндеттемелерді талдау және жауапкершілікті анықтау

9.5.3.2 құқықтық актілерге сілтеме жасай отырып, қоғамдағы және отбасындағы балалардың құқықтарын талдау

9.5.4.1 отбасының қоғамдағы маңыздылығын бағалау

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (5-ТДМ «Гендерлік теңдік»):

9.2.1.2 гендерлік теңдік аспектісін бөліп көрсете отырып, Қазақстан Республикасының Конституциясын талдау негізінде адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін айқындау

9.3.3.1 **гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мысалында** азаматтық құқықтағы міндеттемелерді талдау және жауапкершілікті анықтау

9.5.3.2 құқықтық актілерге, **соның ішінде гендерлік теңдікке** сілтеме жасай отырып, қоғамдағы және отбасындағы балалардың құқықтарын талдау

9.5.4.1 отбасының қоғамдағы маңыздылығын бағалау және **ҚР-да гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мысалдарын келтіру**

12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

9.3.4.1 тұтынушылардың құқықтарын қорғау жолдарын анықтау

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»):

9.3.4.1. тұтынушылардың құқықтарын қорғау жолдарын анықтау және **жауапты тұтыну мен өндірістің мысалдарын келтіру.**

"Биология" пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына ТДБ компоненттерін кіріктіру

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес» - **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

"Ағзалар және қоршаған орта" бөлімінде

9-сынып

- 9.3.1.2 энергияны тасымалдау тиімділігін есептеу;
- 9.3.1.3 молшылық, биомасса және энергия пирамидаларын салыстыру;
- 9.3.1.4 табиғатта азот пен көміртегі айналымының сызбасын жасау;
- 9.3.2.3 парниктік әсердің тірі ағзаларға әсерін түсіндіру;
- 9.3.2.4 озон қабаты бұзылуының себептері мен салдарын түсіндіру.

13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

7-сынып

7.3.2.3 Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының жануарлар мен өсімдіктер әлемін сипаттау;

7.3.2.4 Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізілген жергілікті өңірдің жануарлары мен өсімдіктерінің мысалдарын келтіру.

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (13-ТДМ «Климаттың өзгеруімен күрес»):

7.3.2.3 Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының жануарлар мен өсімдіктер әлемін және тепе-теңдікті сақтау мен **климаттың өзгеруімен күрестің маңыздылығын сипаттау.**

"Физика" пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына ТДБ компоненттерін кіріктіру

Мазмұнды талдау 7-сыныпта оқу бағдарламаларының мазмұнында ТДБ компонентін тікелей кіріктірудің ұсынылғанын көрсетті: тұрақты даму саласындағы 17 мақсаттың 9-ы жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің 7-сынып деңгейіне арналған Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына тікелей кіріктірілген.

7-сыныпта оқу бағдарламасындағы барлық оқу мақсаттары – 67, тікелей кіріктіру 4 оқу мақсатында көрінеді, бұл 5% құрайды; жанама кіріктіру – 17 мақсатта (25 %). 9 мақсат жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің 7-сынып деңгейіне арналған үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына тікелей кіріктірілген.

8-сыныпта тұрақты даму саласындағы 17 мақсаттың 9-ы үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына тікелей кіріктірілген. 8-сыныпта оқу бағдарламасындағы барлық оқу мақсаттары - 91, тікелей кіріктіру 21 оқу мақсатында көрсетілген, бұл 23% құрайды; жанама кіріктіру – 7 мақсатта (6%).

17 мақсаттың 10-ы 9-сыныптың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына тікелей кіріктірілген. 9-сыныпта оқу бағдарламасындағы барлық оқу мақсаттары – 88. ТДМ тікелей кіріктіру "Физика" пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында 25 оқу мақсатында көрсетілген (28%). Жанама кіріктіру 4 оқу мақсатын зерттеу арқылы мүмкін болады (4%).

Талдау көрсеткендей, тікелей кіріктіру оқу мақсаттарына жету үшін сабақтарды өткізу кезінде педагог әлеуметтік-экономикалық және экологиялық мәселелерді шешу үшін үлкен маңызы бар тақырыптарға қатысты ақпаратты пайдаланған кезде жүзеге асырылады. Мысалы, ТДБ-нің осы мақсаттарын ашудың кең мүмкіндіктері ҚБПУ мақсаттарына сәйкес келетін сабақтарға материалдар береді: 8.3.2.21 жылу қозғалтқыштарын жетілдіру жолдарын ұсыну (ТД-ның ҚО-ға зиянды әсерін азайтуға мүмкіндік беретін оңтайлы дизайнды іздеу); 8.4.3.6 электр қозғалтқышы мен электр өлшеу

құралдарының (баламалы энергия көздерінде жұмыс істейтін электромобильдер, көлік құралдары және өнеркәсіптік құрылғылар) құрылысы мен жұмысын түсіндіру; 8.4.3.8 әлемде және Қазақстанда электр энергиясын өндіруге мысалдар келтіру (күн панельдері, жел генераторлары және т.б.) немесе 9.8.1.2 артықшылықтарды бағалау және жаңа технологиялардың қоршаған ортаға әсер ету қаупін ескеру (нанотехнологиялардың өмір мен өндірістің әртүрлі салаларындағы жетістіктерін пайдалану, олардың "+" және "-").

Үлгілік оқу бағдарламасын оқу мақсаттарымен Тұрақты даму мақсаттарын жанама кіріктіру бөлімдер бойынша көрсетіледі. Мысалы, "Байланысатын ыдыстар" бөлімін табиғи су көздерін, соның ішінде әртүрлі ластаушы заттармен (радиация, химиялық қоспалар, пластикалық қоқыс және т.б.) алмасатын байланысатын ыдыстар ретінде қарастырумен байланыстыруға болады.

Мысалы, физика саласында сапалы білім алу үшін 7-сыныпта тұрақты даму тұрғысынан лайықты жұмыс пен экономикалық өсуге, индустрияландыруға, инновацияға және инфрақұрылымға байланысты сабақтас салалар жанама түрде қозғалады. Мысалы, жаңа техника мен технологияларды қолдану арқылы кедейлікті жою мәселесін шешу кезінде экономикалық өсу және теңсіздіктің төмендеуі қамтамасыз етіледі (кіріспе бөлімде, физиканың рөлін зерттеу кезінде). Изотоп (9-сынып) ұғымымен танысқан кезде уран изотоптарын бейбіт мақсатта қолдану және елдер арасындағы әріптестікті нығайту, қауіпсіз технологиялар саласындағы жаңалықтармен және жетістіктермен алмасу саласында, тұрақты даму мүддесінде ақпарат беруге болады.

Физиканың оқу мақсаттарын тұрақты даму мақсаттарымен кіріктіру шеңберінде тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін педагогке ұсынылады:

1. Нақты өмірлік жағдайлармен, адамзаттың даму тарихындағы мысалдармен, өндірістегі процестермен, ғылыми зерттеулермен және экономиканың даму перспективаларымен байланыстыра отырып, физикалық ұғымдардың, заңдар мен принциптердің мағынасын ашу.
2. Табиғат пен қоғамның тұрақты даму мүдделеріне зертханалық және практикалық жұмыстарды орындау кезінде физикалық аппаратурамен және аспаптармен жұмыс істеу кезінде ғылыми-техникалық жетістіктерді көрсету (ғылымның жаңа жетістіктері мен оларды қолданудың мысалдарын да, жетістіктер тарихын да виртуалды түрде көрсету (тарихи анықтамалар, виртуалды мұражайларға бару немесе сабақтан тыс уақытта осындай ақпаратқа сілтемелер).
3. Олардың футуристік маңыздылығын болжау үшін оқу мақсаттарын талдау және бағалау.
4. Өлеуметтік, экономикалық және экологиялық мәселелерді шешу үшін тұрақты даму мақсаттарымен өзара әрекеттесу кезінде физикалық білімді қарастыру.
5. Білім алушылардың экологияны жақсартуға, энергия көздерін тиімді пайдалануға, қауіпсіз қоршаған ортаны қамтамасыз етуге және этномәдени материал негізінде басқа да жобаларды орындауға және практикалық зерттеулер жүргізуге машықтану (мысалы, табиғи материалдарды (атап айтқанда, киіз, былғары) және жергілікті қажеттіліктерді (көгалдандыру, ұтымды суару, тұрмыстық және өнеркәсіптік қалдықтарды қайта өңдеу, тұрмыстық жайлылық пен қалалық ортаны жақсарту үшін шағын құрылғылар, шағын өндірістер құру).

12 жылдық білім беруге көшу және Үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу шеңберінде 7-11 сыныптар пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіру барынша қамтамасыз ету қажет.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

1-ТДМ. «Кедейлікті жою» - оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:

7-сынып

7.1. табиғатты зерттеудің ғылыми әдістерін ажырату

7.2.4.1 қарапайым механизмдерді қолдануға мысалдар келтіріп, "Механиканың алтын ережесін" тұжырымдау

7.3.1.14 денелердің жүзу жағдайларын зерттеу

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (1-ТДМ «Кедейлікті жою»):

7.1 – табиғатты зерттеудің ғылыми әдістерін ажырату және білімнің, ғылымның жетістіктері адамдардың әл-ауқатын жақсартатынын көрсету

7.2.4.1 – қарапайым механизмдерді қолдану мысалдарын және олардың еңбекті жеңілдету және еңбек өнімділігін арттыру үшін маңыздылығын келтіріп, "Механиканың алтын ережесін" тұжырымдау

7.3.1.14 – денелердің жүзу жағдайларын және елдердің тауар алмасуы мен әл-ауқатын жақсарту үшін кеме жасаудың маңыздылығын зерттеу.

2-ТДМ «Аштықты жою» - оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру

8-сынып

8.3.2.1 ішкі энергияның өзгеру жолдарын сипаттау

8.3.2.4 тірі ағзалардың әртүрлі температураға бейімделуіне мысалдар келтіру

9-сынып

9.8.1.1 физика мен астрономия дамуының адамның дүниетанымын қалыптастыруға әсерін түсіндіру

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (2-ТДМ «Аштықты жою»)

8-сынып

8.3.2.1 ішкі энергияның өзгеру жолдарын сипаттау және ағзаның ішкі энергиясы үшін тағамды тұтынудың маңыздылығын түсіндіру

8.3.2.4 тірі ағзалардың әртүрлі температураға бейімделуіне және тамақтанудың ағзаның өзін-өзі реттеуіне әсеріне мысалдар келтіру

9-сынып

9.8.1.1 физика мен астрономия дамуының адамның дүниетанымын қалыптастыруға әсерін түсіндіру және ғылымның әлемді тануға және адамзаттың жаһандық мәселелерін шешуге әсер етуінің мысалдарын келтіру

"География" пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына ТДБ компоненттерін кіріктіру

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

6-ТДМ «Таза су және санитария» - **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

7.3.3.2 - су ресурстарының маңыздылығын түсіндіреді;

7.3.3.7 - мұхит және теңіз суларымен байланысты қауіптерді жіктейді және қорғаныс жолдарын ұсынады;

7.3.3.8 - Дүниежүзілік мұхит мәселелерін топтастырады және оларды шешу жолдарын ұсынады.

6-ТДМ «Таза су және санитария» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

7.3.3.1 - гидросфераны және оның құрамдас бөліктерін сипаттайды.

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (6-ТДМ «Таза су және санитария»):

7.3.3.2 - су ресурстарының маңыздылығын түсіндіреді; **халықты таза сумен қамтамасыз ету мәселелері.**

7.3.3.1 - гидросфераны және оның құрамдас бөліктерін **сандық және сапалық негізде** сипаттайды.

11-ТДМ «Тұрақты қалалар мен елді мекендер» - **оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:**

8-сынып

8.4.1.3 - демографиялық жағдайды талдау негізінде негізгі демографиялық көрсеткіштерді: халық саны, туу және өлім-жітім коэффициенттері, табиғи және механикалық өсім, жалпы өсім, жыныс-жас көрсеткіштері, ұлттық және діни құрамды есептейді;

8.4.1.4 - елдердің демографиялық көрсеткіштерін графикалық түрде түсіндіреді және ұсынады.

11-ТДМ «Тұрақты қалалар мен елді мекендер» - **оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:**

8.4.1.5 - әлем елдерін демографиялық мәселелер бойынша жіктейді;

8.4.1.6 - "демографиялық саясат" ұғымын түсіндіру негізінде жекелеген елдер үшін демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады.

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (11-ТДМ «Тұрақты қалалар мен елді мекендер»):

8.4.1.5 - *әлем елдерін демографиялық мәселелер бойынша жіктейді; урбанизация проблемаларын сипаттайды.*

8.4.1.6 - "демографиялық саясат" ұғымын түсіндіру негізінде **урбанизация мәселелерін шешу үшін** жекелеген елдер үшін демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады.

"Орыс тілі" пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына ТДБ компоненттерін кіріктіру

1-ТДМ «Кедейлікті жою» және 2-ТДМ «Аштықты жою» білім беру бағдарламасына кіріктірілмеген. 8 мақсат бағдарламаға тікелей кіріктірілген, бұл "Дені саудың – тәні сау!", "Бейбітшілік пен қауіпсіздік", "Климат және климаттың өзгеруі" және т.б. бөлімдердің лексикалық тақырыптарымен байланысты.

Оқу мақсаттарының 10-нан астамы ТДБ компоненттерін бастауыш мектеп бағдарламасының мазмұнына жанама түрде кіріктіруге мүмкіндік береді. "Сауаттылыққа оқыту" оқу бағдарламасына енгізілген өтпелі тақырыптар: «Мен туралы бәрі», «Дені саудың – тәні сау!», «Менің отбасым және достарым», «Саяхат» оқу процесінде ТДБ компонентін жанама кіріктіруге мүмкіндік береді.

Кіріктірілген мақсаттардың көп саны 5-9 сыныптарға тиесілі. 9 мақсат жанама түрде кіріктірілген. 9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым» тіпті жанама түрде де бастауыш оқу бағдарламасына кіріктірілмейді.

Тұрақты даму мақсаттарын орыс тілін оқыту процесіне кіріктіру шеңберінде тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін педагогке ұсынылады:

- Нақты тақырыптары бар мәтіндерді қолдану.
- Әртүрлі лексикалық және грамматикалық материалдарды қолдану.
- Футуристік маңыздылығын болжау үшін оқу мақсаттарын талдау және бағалау.
- БАҚ материалдарын, көрнекі және бейнематериалдарды қолдануға машықтану.
- Оқушыларды қарастырылып отырған тақырыптар бойынша әңгімелер мен пікірталастарға қосу.
- Эссе жазу және шығармашылық жұмыстарға ТДБ бейнелейтін тақырыптар ұсыну.

12 жылдық білім беруге көшу және Үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу шеңберінде 7-сыныптан 11-сыныпқа дейінгі оқу пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұнына ТДБ компоненттерін кіріктіруді барынша қамтамасыз ету қажет.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау» - оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:

4.1.1.1 тыңдалған ақпарат бойынша оның мағынасын жеткізе отырып, өз жазбаларыңыздың негізінде мәлімдемелер жасау;

4.1.3.1 тақырып, диаграмма/схема/кесте бойынша ақпараттың мазмұнын болжау,

өз пікірін негіздеу;

4.1.4.1 сөйлеу нормаларын сақтай отырып, талқыланатын тақырып бойынша диалогқа/пікірталасқа қатысу, диалог жүргізудің әртүрлі тәсілдерін түсіну.

"Қоршаған ортаны қорғау" тақырыбы бойынша мәтіндерді талдау, осы тақырып бойынша пікірталас ұйымдастыру.

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (15-ТДМ «Құрлық экожүйелерін сақтау»):

Талқылауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін проблемалық мәтіндерді қолдану.

10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту» - оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру

11-сынып

11.1.1 - мәтіннің негізгі және егжей-тегжейлі ақпаратын түсіну, автордың позициясына сыни көзқарас білдіру (кіріспе конструкциялар, терминология); мақсатты аудиторияны, жанрларды анықтау (дәріс, сұхбат, дау, пікірталас, дау, мақала, бейне сюжет);

11.1.3 - кестелер мен схемалар бойынша мәтін мазмұнын болжау.

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (10-ТДМ «Теңсіздікті қысқарту»):

"Әлеуметтік теңсіздік қоғамның жаһандық проблемасы ретінде" бөлімі әлеуметтік теңсіздік мәселелерін қарастырып қана қоймай, оларды шешу жолдары туралы да айтуға мүмкіндік береді

Айқын тақырыптары бар мәтіндер, БАҚ материалдарымен және бейнежазбамен толықтыру.

Ағылшын тілі (5-9 сыныптар) пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына ТДБ компоненттерін кіріктіру

5-9 сынып "Ағылшын тілі" пәнінің оқу бағдарламасы оқу мақсаттары сыныптар бойынша күтілетін нәтижелер ретінде әрекет ететін "Тыңдау", "Сөйлеу", "Оқу", "Жазу" және "Тілді пайдалану" бөлімдерін қамтиды. Оқу бағдарламасы шиыршық принципіне негізделген, бұл оқытудың әр сатысында зерттелетін материалды күрделендіруге және тереңдетуге мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасына енгізілген "Денсаулық", "Құндылықтар", "Мәдени мұра", "Жұмыс әлемі", "Коммуникация және технология", "Айналамыздағы әлем", "Саяхат" және т.б. тақырыптар тұрақты даму мақсаттарымен тікелей және жанама түрде кіріктіріледі. Осылайша, мысалы, "Денсаулық, дене шынықтыру және спорт" тақырыбы орта білім берудің әр деңгейінде оқытылады, және 3-ТДМ "Жақсы денсаулық пен әл-ауқат" мақсатымен тікелей байланысты. 3-ТДМ сондай-ақ "Жұмыс әлемі", "Көршілер", "Тамақ пен сусын", "Саяхат" және т.б. сияқты тақырыптарды жанама түрде байқауға болады.

"Ағылшын тілі" пәнінің оқу бағдарламасының мазмұнын оқу мақсаттары ішінара тұрақты даму мақсаттарына сәйкес келеді, оның мәні "әрбір адамға бүгінгі және болашақта жер бетінде тұрақты, бейбіт, гүлденген және әділ өмір сүру мүмкіндігін қамтамасыз ету" болып табылады.

ТДБ компонентінің оқу пәнінің мазмұнына толық кіріктіруді қамтамасыз ету үшін оқу мақсаттарын түзету және толықтыру, тұрақты даму мақсаттарының тақырыбына сәйкес келетін оқу мәтіндерін таңдау қажет.

"Мазмұн" бөлімі бойынша "Ағылшын тілі" бағдарламасының оқу мақсаттары тұрақты даму мақсаттарын барынша біріктіруге мүмкіндік береді, өйткені оқу мақсаттары мен өтпелі тақырыптарға сәйкес оқу материалы ТДМ саласындағы білім беру міндеттеріне сәйкес проблемаларды көтеретін тиісті дағдылар мен негізгі құзыреттерді дамытуға бағытталған. Талдамалық есепте келтірілген кестеде тұрақты даму мақсаттарымен тікелей кіріктірілетін бағдарламада жиі кездесетін тақырыптар мен оқу мақсаттары көрсетілген. Бағдарламаның тақырыптары өте кең және аспектілерді және басқа ТДМ қамтуға мүмкіндік береді.

ТДБ компонентінің "Ағылшын тілі" пәнінің оқу бағдарламасының мазмұнына кіріктіруді күшейту үшін бағдарламаға тұрақты даму мақсаттарының негізгі тұжырымдамаларын білуге және түсінуге бағытталған анағұрлым тар мақсаттарды енгізу, сондай-ақ шағын жобаларды және рефлексивті параграф/эссе жазуды қосу ұсынылады.

ТДБ компоненттерін пән мазмұнына кіріктіруді қамтамасыз ететін контент мысалдары:

9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым» - оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:

5.1.7.1 develop intercultural awareness through reading and discussion

5.1.8.1 use talk or writing as a means of reflecting on and exploring a range of perspectives on the world

9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым» - оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:

5.3.1.1 recognise, identify and sound with support a growing range of language at text level

5.2.1.1 make basic statements which provide information on an increasing range of general and some curricular topics;

5.2.3.1 give short, basic description of people and objects, begin to describe past experiences on an increasing range of general and some curricular topics

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (9-ТДМ «Индустрияландыру, инновациялар және инфрақұрылым»):

- demonstrate awareness of new opportunities in innovations
- reflect on the question “Is all innovation good?”

12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - оқу мақсатына ТДБ тікелей кіріктіру:

9-сынып

Тақырып: «Food and Drink, Our World, Daily Life and Shopping, Travel and Transport»

- 9.1.2.1 use speaking and listening skills to provide sensitive feedback to peers;
- 9.1.3.1 respect differing points of view;
- 9.1.4.1 evaluate and respond constructively to feedback from others;
- 9.1.7.1 develop and sustain a consistent argument when speaking or writing;
- 9.1.8.1 develop intercultural awareness through reading and discussion;
- 9.1.10.1 use talk or writing as a means of reflecting on and exploring a range of perspectives on the world

12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс» - оқу мақсатына ТДБ-ді жанама кіріктіру:

9-сынып

Тақырып: «The World of Work, The Natural World»

- 9.3.6.1 link comments with some flexibility to what others say at sentence and discourse level in pair, group and whole class exchanges;
- 9.3.7.1 use appropriate subject-specific vocabulary and syntax to talk about a range of general topics, and some curricular topics

Оқу мақсатына ТДБ-ді кіріктіру бойынша ұсыныстар (12-ТДМ «Жауапты тұтыну және өндіріс»)

- understands how individual lifestyle choices influence social, economic and environmental development
- know about strategies and practices of sustainable production and consumption
- envision sustainable lifestyles
- communicate the need for sustainable practices in production and consumption
- Develop an enquiry-based project: “Is sustainability about giving things up?”

Талқылауға арналған тақырыптар

1. Environmental and social impacts of production and consumption

2. *Energy production and consumption (transport, commercial and residential energy use, renewable energies)*
3. *Tourism*

ҚОРЫТЫНДЫЛАР МЕН ҰСЫНЫСТАР

Бұл құжаттың мақсаты орта білім берудің МЖМБС, мектеп пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын талдау негізінде ТДБ компонентін орта білім мазмұнына кіріктіру процесін әдіснамалық және әдістемелік қамтамасыз ету болып табылады.

Осы мақсатты іске асыру шеңберінде орта білім беру стандартына және типтік оқу бағдарламаларына пәндерге ТДБ компонентін кіріктіру бойынша талдау жүргізілді, пәндер мазмұнындағы ТДБ компонентін жанама кіріктіру мысалдары ғана емес, сонымен қатар оқу пәндері бойынша оқу мақсаттарына тұрақты даму мақсаттарының мүмкін болатын тікелей кіріктіру мысалдары келтірілген, ТДБ компонентін әртүрлі сыныптардағы оқу пәндері бойынша оқу бағдарламаларына кіріктіру алгоритмі ұсынылған.

Сонымен қатар, интерактивті әдістер мен технологияларды қолдану, кіріктірілген, мета-пәндік тәсілдерді жүзеге асыру, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды өзектендіру және т.б. арқылы оқу процесінде ТДБ енгізу мүмкіндіктерін кеңейту бойынша ұсыныстар берілді.

Құжатты МЖМБС және 12 жылдық білім берудің Үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеушілер, оқулықтар мен ОӘК авторлары, педагогтер мен әдіскерлер пайдалана алады. Педагогтер орта білім берудің өзекті міндеті ретінде оқу процесінде тұрақты даму компонентін күшейту мақсатында дайындалған материалды білім беру стандартының және пәндер бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнына сәйкес пайдалана алады.

Мектеп пәндері бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау (1-сыныптан 4-сыныпқа дейін 5 оқу пәні, 5-сыныптан 9-сыныпқа дейін 9 оқу пәні, соның ішінде «Химия», «Физика», «Биология», «Дүниежүзілік тарих», «Қазақстан тарихы», «Құқық негіздері», «Ағылшын тілі», «Өзін-өзі тану» және т.б.), сондай-ақ "Жаһандық құзыреттілік" міндетті курсы, ол келесіні қамтиды: 5-сынып – «Парасаттылық және әдеп», 6-сынып – «Экология», 7-сынып – «Эмоционалды интеллект және сыни ойлау», 8-сынып – «Медиасауаттылық», 9-сынып – «Зайырлылық және дінтану негіздері», 10-11 сыныптар – «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері») көрсеткендей, көптеген мектеп пәндері бойынша оқу материалы тұрақты даму мақсаттарымен тікелей кіріктірілетін тақырыптардың/оқу мақсаттарының аз санын қамтиды.

ТДБ компонентін жанама кіріктіру көбірек оқу мақсаттарында ұсынылған, бірақ бұл ретте осы пәндердің мазмұнына тұрақты даму мақсаттарын енгізу жолдары мен кіріктіру қағидаттарын нақты түсіндіру қажет. Осы жарияланым негізделген талдамалық есепте Қазақстан Республикасының орта білім беру мазмұнына ТДБ компонентін кіріктіру қаншалықты қамтамасыз етілгенін көрсететін кестелер ұсынылған.

Осылайша, осы пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнына ТДБ компонентін тікелей кіріктіру пайызы 3%-дан 16%-ға дейін құрайды. Білім алушыларда кең спектрлі құзыреттер мен дағдыларды қалыптастыру үшін қазақстандық орта білім беруде тұрақты даму мақсаттарын кіріктіру жеткіліксіз болып табылады.

Ең алдымен, барлық деңгейдегі білім беру стандарттарында ТДБ жүйелік көрінісі жоқ, Үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнында, демек, әдістемелік материалдарда ТДБ компонентін кіріктіруде бірізділік жоқ, ТДБ компонентін білімге кіріктірудің кешенді процесінің көрінісі жоқ.

2014 жылы Ұлттық білім беру саясатына шолу шеңберінде: Қазақстандағы орта білім (ЭЫДҰ), Қазақстандағы білім беру жүйесін дамыту бойынша ұсыныстар берілді. Мысалы, келесі ұсынылды:

- "жоғары оқу көрсеткіштерін қамтамасыз етпеген, барлық оқушыларға функционалдық және математикалық сауаттылықтың ең төменгі деңгейіне жетуге мүмкіндік бермеген, жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етпеген орта білім берудің оқу бағдарламасын" толық талдау және қайта қарау;
- оқу бағдарламаларын әзірлеу шеңберінде: "академиялық пәндердің шамадан тыс жүктелуі; басқа кемшіліктермен қатар бағдарламаны артта қалған оқушылар үшін күрделірек және қолжетімді етпейтін теорияға шамадан тыс баса назар аударуды" ескеру;
- оқу бағдарламасын қайта қарау, әсіресе жоғары сынып оқушыларына пәндердің тар шеңберін тереңдетіп оқуды қамтамасыз ету және оқушыларға пәндердің үлкен таңдауын ұсыну. Бұл жағдайда жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамыту перспективалары айтарлықтай жоғары болады.

Орта білім берудің жаңартылған мазмұнында білім алушылардың ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған рухани-адамгершілік тәрбиеге байланысты міндеттер өзектендірілді, ал оқытудың күтілетін нәтижелері ақыл-ой қызметінің деңгейлері бойынша айқындалды: біледі, түсінеді, қолданады, талдайды, синтездейді, бағалайды, бұл оқу, математикалық, жаратылыстану сауаттылығының дамуына ықпал етеді.

Орта мектепте оқу процесінде практикалық тапсырмаларды орындау, проблемалық, нақты өмірлік жағдайларды шешу арқылы жаңа білім мен дағдыларды, сыни ойлау мен шығармашылықты, қызығушылықты қалыптастыруға ықпал ететін белсенді тәсіл белсенді түрде енгізілуде.

Бұдан басқа, бастауыш, негізгі және жоғары мектеп арасындағы пәндік облыстар мазмұнының сабақтастығы мен кіріктіру және қаржылық, мәдени-азаматтық, экологиялық сауаттылықты қалыптастыру күшейтілді.

2016 жылдан бері елімізде енгізілетін білім берудің жаңартылған мазмұнының күшті жағы білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға, олардың алған білімдерін күнделікті өмірде қолдана білуге баса назар аудару болды. Мазмұнды жаңартудың мақсаты мен міндеттері қайшы келмейді, кейбір жағдайларда олар Тұрақты даму мақсаттарының принциптері мен міндеттерімен толығымен сәйкес келеді. Бірақ ТДБ компонентінің қазақстандық білім беру мазмұнына кіріктіру толық көлемде ұсынылмайды.

ТДБ компонентін кіріктіру бойынша бірқатар оқу пәндерінің мазмұнын талдау ТДБ енгізу және мазмұннан оқу нәтижелеріне баса назар аудару тұрғысынан білім беру стандарттарын, оқу бағдарламаларын әзірлеу процесін жетілдіру қажет екенін көрсетті.

Қазақстандық білімге тұрақты даму компонентін одан әрі енгізу жөніндегі ұсыныстар

Қазақстанда орта білім берудің 12 жылдық оқуға көшуін дайындау, сондай-ақ мектепте оқу процесінің білім алушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын, икемді дағдылары мен құзыреттерін қалыптастыруға бағытталуын күшейту маңыздылық кезеңін ескере отырып, жоғары білімді және адамгершілік, интеллектуалды,

толерантты, бей-жай қарамайтын және қоғамда болып жатқан барлық процестерге белсенді қатысатын орта мектеп түлегінің жеке басын тәрбиелеуге бағытталған орта білім беру мазмұнын күшейтуде кешенді жүйелі тәсіл қажет.

Жобада әзірленген орта білім берудің "5+5+2" құрылымы бойынша 12-ші оқытуға көшу кестесі, ал 2024 жылы жоспарланған еліміздің орта білім мазмұнына тұрақты даму компонентін енгізу процесін бастауға мүмкіндік береді.

ҚР-да 12 жылдық білім беруге көшудің шамамен кестесі

ПЕРЕХОД НА 12-ЛЕТНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ (1 вариант)

Уч. год.	1 кл	2 кл	3 кл	4 кл	5* кл	6 кл	7 кл	8 кл	9 кл	10 кл	11 кл	12 кл
2022-2023												
2023-2024	12 апроба ция											
2024- 2025		12										
2025- 2026			12									
2026-2027				12								
2027-2028					12							
2028-2029						12						
2029-2030							12					
2030-2031								12				
2031-2032									12			
2032-2033										12		
2033-2034											12	
2034-2035												12

☐ Обучение по учебной программе 11-летней школы

☒ Обучение по учебной программе 12-летней школы

Осыған байланысты келесі міндеттерді іске асыруды өзектендіру маңызды:

1. 12 жылдық білім беруге көшу шеңберінде білім берудің барлық деңгейлерінің Мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарына компонентті кіріктіруді қамтамасыз ету (2022 жылғы қаңтар-маусым). ТДБ компоненттерін орта білімге қосу, ең алдымен, мүмкін және қажет, өйткені Қазақстан тұрақты даму жөніндегі халықаралық бастамаларды қолдады және дәл осы білім беру жүйесі арқылы еліміздің 3 000 000-нан астам білім алушылары мен 250 000-нан астам педагогтерін оқытумен қамтуға болады. Бастауыш білім беру деңгейінің білім беру стандартын (1-5 сыныптар) әзірлеу 2022 жылғы қаңтар-ақпанда, негізгі орта білім беру стандартын (6-10 сыныптар) – 2022 жылғы наурыз-сәуірде, жалпы орта деңгей (11-12 сыныптар) - 2022 жылғы мамыр-шілдеде жоспарланады.
2. 12 жылдық білім беру тұжырымдамасына тұрақты даму компоненттерін қосу (2022 жылғы қаңтар-наурыз). Осы міндетті іске асыру шеңберінде құжаттың мазмұнына

тұрақты даму жөніндегі ережелерді енгізу қажет, бұл жаңғырту, инновациялық саясат, денсаулық сақтау, қоғам дамуының экологиялық, демографиялық, әлеуметтік аспектілері бағыттарын қамтитын тұрақты дамудың 17 мақсатын қазақстандық білім беру мазмұнына біріктіруге мүмкіндік береді.

3. 1-12 сыныптар (2021 жылғы қаңтар - ақпан – бастауыш мектеп (1-5 сыныптар), 2022 жылғы наурыз-сәуір – негізгі орта мектеп (6-10 сыныптар), 2022 жылғы мамыр-шілде – жалпы орта мектеп (11-12 сыныптар) ТДБ компонентін барлық оқу пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнына тікелей кіріктіруді барынша қамтамасыз ету.

ТДБ компоненттерін кіріктіру бойынша оқу бағдарламаларын әзірлеушілерді, оқу бағдарламаларының авторларын оқытуды ұйымдастыру.

Орта білім берудің нормативтік құжаттарын әзірлеудің үлгі кестесіне сәйкес оқу бағдарламаларын әзірлеушілер мен оқулық авторларын кезең-кезеңімен оқыту қажет.

Сондай-ақ келесі әзірленуі керек:

1. Оқу бағдарламаларын әзірлеушілерге арналған ТДБ кіріктіру бойынша оқыту семинар-тренинг бағдарламасы
2. Оқулықтар мен ОӘК авторларына арналған ОӘБ кіріктіру бойынша оқыту курсының бағдарламасы
3. ТДБ компоненттерін кіріктіру және оқу процесінде қолдану бойынша әдістемелік құрал (10 п.л.).

4. 2022 жылдан бастап 5-11 сыныптарда енгізілетін "Жаһандық құзыреттіліктер" курсына ТДБ компонентін қосу (5-сыныпта «Парасаттылық. Әдеп», 6-сыныпта «Экология», 7-сыныпта «Сыни ойлау және эмоционалды интеллект», 8-сыныпта «Медиасауаттылық», 9-сыныпта «Зайырлылық және дінтану негіздері», 10-11 сыныпта «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» тақырыптары бойынша) (педагогтерді әдістемелік сүйемелдеу шеңберінде тұрақты).

"Жаһандық құзыреттіліктер" жаңа курсы тұрақты даму мақсаттарымен үндестірілген және оқу процесінде ТДБ мазмұнын күшейту арқылы білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Елдің орта білім беру ұйымдарының педагогтері үшін "Жаһандық құзыреттіліктер" курсын зерделеу бойынша әдістемелік құрал әзірлеуге болады.

5. Орта білім беру мазмұнына тұрақты даму компонентін кіріктіру бойынша оқу-әдістемелік кешендер мен цифрлық ресурстарды әзірлеу (2022 жылғы наурыз-қараша).

ТДБ компоненттерін орта білім беру мазмұнына кіріктіру процесін сүйемелдеу шеңберінде оқу-әдістемелік кешендерді, тұрақты даму жөніндегі құралдарды, ТДБ компонентін оқыту процесіне енгізу тетігі мен технологияларын, тұрақты даму мазмұнын енгізе отырып оқыту мен тәрбиелеу әдістемелерін әзірлеу қажет.

Әдістемелік құралда педагогтерді оқыту мен тәрбиелеуде ТДБ қолдану бойынша әдіснамалық негіз және әдістемелік ұсынымдар қамтылуға тиіс.

6. Педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған курс бағдарламасын және ТДБ компонентін оқыту мен тәрбиелеу процесіне кіріктіру бойынша біліктілікті арттыру курсының бағдарламасын әзірлеу (2022 жылғы қаңтар-наурыз).

Болашақта ТДБ компонентін еліміздің колледждері мен жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына кіріктіру, сондай-ақ әртүрлі мамандықтар бойынша студенттерді арнайы курс пен оқытуды енгізу қажеттілігі бар.

ТДБ компоненттерін білімге кіріктіру бойынша әзірленген материалдарды сынақтан өткізу еліміздің білім беру жүйесінің мамандары үшін семинар-тренингтер өткізумен қатар мүмкін.

Осылайша, Қазақстан Республикасында 12 жылдық білім беруге көшу шеңберінде мынадай бағыттар бойынша қазақстандық білім беру жүйесіне тұрақты даму компоненттерін енгізуді жеделдету процесі мүмкін:

- ТДБ компонентін орта білім беру мазмұнын реттейтін нормативтік құқықтық актілерге қосу;
- орта және жоғары білім мазмұнына ТДБ компонентін енгізуді әдістемелік және әдістемелік қамтамасыз ету;
- оқу бағдарламаларын әзірлеушілер мен оқулық, ОӘК авторларын ОӘК-ні құжаттар мен оқулықтардың мазмұнына ТДБ компоненттерін енгізу бойынша оқыту;
- ЖОО студенттері үшін білім беру бағдарламаларының модулін және колледждер мен ЖОО студенттері үшін ТДБ компонентін оқыту процесіне енгізу жөніндегі арнайы курсты әзірлеу;
- ҚР БҒМ, облыстық білім басқармалары және ел өңірлерінің қалалық/ауылдық білім бөлімдері үшін ТДБ компоненттерін білім мазмұнына кіріктіру тетігін енгізу бойынша ұсынымдар әзірлеу.

1-ҚОСЫМША. Тұрақты даму үшін білім беру контекстінде білім беру мазмұнына талдау жүргізу жөніндегі ұсыныстар

Білім мазмұнына ТДБ кіріктіру контекстіндегі білім берудегі бес тірек:

- 1) **Тануды үйрену:** Білім алушылар тұрақты даму контекстінде жергілікті және жаһандық мәселелер туралы түсінікке ие
- 2) **Жасауды үйрену:** Білім алушылардың тұрақты дамуға байланысты практикалық дағдылары мен құзыреттері бар
- 3) **Болуды үйрену:** Білім алушылар жауапкершілікпен әрекет етуге, әділ әрекет етуге және өзіне және басқаларға жанашырлық танытуға қабілетті
- 4) **Бірге өмір сүруді үйрену:** Білім алушылар тұрақты даму үшін қажетті өзара тәуелділіктің, айырмашылықтың, плюрализмнің, өзара түсіністіктің, бейбітшілік пен ынтымақтастықтың маңыздылығын түсіну дағдыларына ие
- 5) ³ **Өзіңді өзгертуді және қоғамды өзгертуді үйрену:** Білім алушылар мінез құлық пен өмір салтын өзгерту үшін жеке және ұжымдық жауапкершілікті қабылдайды. Білім алушылар әділеттілік тұжырымдамасына және әлеуметтік, экономикалық және экологиялық ресурстарды тұрақты пайдалануға қатысты басқалардың көзқарасын, мінез-құлқын және өмір салтын өзгертуге ықпал етеді.

Дереккөз: Brendan Duprey, UNESCO 1996, UNESCO 2010, Cambers and Diamond 2011 негізінде бейімделген.

Оқу бағдарламасын талдау және дайындау кезінде тұрақты даму келесі **әлеуметтік, экологиялық және экономикалық принциптер** арасындағы тепе-теңдікке негізделгенін ескеру қажет:

Қоршаған ортаны қорғау, әлеуметтік әділеттілік, экономикалық әл-ауқат, әртүрлілік, нақты білім мен дағдыларды игеру, сыни, аналитикалық және интегративті ойлауды, проблемаларды шешу және зерттеу дағдыларын дамыту, шығармашылық және инновациялық тәсіл, тиімді коммуникация, әлеуметтік және экологиялық саладағы белсенді және жауапты қатынас, кәсіби және жеке бағалау және бастамашылық таныту қабілеті, сондай-ақ өмір бойы оқуға дайын болу, адам құқықтарын құрметтеу

Вставка 1.

17 целей в области устойчивого развития (ЦУР)

1. Ликвидация нищеты – Повсеместная ликвидация нищеты во всех ее формах
2. Ликвидация голода – Ликвидация голода, обеспечение продовольственной безопасности и улучшение питания и содействие устойчивому развитию сельского хозяйства
3. Хорошее здоровье и благополучие – Обеспечение здорового образа жизни и содействие благополучию для всех в любом возрасте
4. Качественное образование – Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех
5. Гендерное равенство – Обеспечение гендерного равенства и расширение прав и возможностей всех женщин и девочек
6. Чистая вода и санитария – Обеспечение наличия и рационального использования водных ресурсов и санитарии для всех
7. Недорогостоящая и чистая энергия – Обеспечение доступа к недорогим, надежным, устойчивым и чистым источникам энергии для всех
8. Достойная работа и экономический рост – Содействие поступательному, всеохватному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех
9. Индустриализация, инновации и инфраструктура – Создание надежной инфраструктуры, содействие всеохватной и устойчивой индустриализации и инновациям
10. Уменьшение неравенства – Сокращение неравенства внутри стран и между ними
11. Устойчивые города и населенные пункты – Обеспечение открытости, безопасности, жизнестойкости и экологической устойчивости городов и населенных пунктов
12. Ответственное потребление и производство – Обеспечение перехода к рациональным моделям потребления и производства
13. Борьба с изменением климата – Принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями
14. Сохранение морских экосистем – Сохранение и рациональное использование океанов, морей и морских ресурсов в интересах устойчивого развития
15. Сохранение экосистем суши – Защита и восстановление экосистем суши и содействие их рациональному использованию, рациональное лесопользование, борьба с опустыниванием, прекращение и обращение вспять процесса деградации земель и прекращение процесса утраты биоразнообразия
16. Мир, правосудие и эффективные институты – Содействие построению миролюбивого и открытого общества в интересах устойчивого развития, обеспечение доступа к правосудию для всех и создание эффективных, подотчетных и основанных на широком участии учреждений на всех уровнях
17. Партнерство в интересах устойчивого развития – Укрепление средств осуществления и активизация работы в рамках Глобального партнерства в интересах устойчивого развития

Источник: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>

³ «Тұрақты даму мүддесіндегі білім беру мақсаттары: оқу міндеттері» (ЮНЕСКО)
https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_rus

Кенес: тек тұрақты дамудың экологиялық компонентіне назар аудармаңыз. Әлеуметтік-экономикалық аспектілер бірдей маңызды!

ТД элементтері, оларды оқу бағдарламаларында табуға болады:

- Өзін және басқаларды құрметтеу;
- Адамдардың әртүрлілігін және әртүрлі мәдениеттерді, соның ішінде өз мәдениетін бағалай білу;
- Барлық адамдар салауатты және өнімді өмір сүруге жеткілікті әлемде өмір сүруге ұмтылу;
- Біздің планетамыздың жағдайын бағалау, күту және қалпына келтіру;
- Жақсы, қауіпсіз және әділ әлемде құру және өмір сүру;
- Өз құқықтары мен міндеттерін жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейде жүзеге асыратын жанашыр азаматтар болу;
- Экономикалық, әлеуметтік және экологиялық әділетсіздік көріністерін қарау;
- Жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейдегі әділетсіздік көріністерін, соның ішінде экономикалық, әлеуметтік-мәдени, және экологиялық теңсіздік⁴

Тұрақты дамуға тікелей байланысты мазмұнды анықтай отырып, оған назар аудару керек **негізгі терминдер**

Негізгі терминдер

Қоршаған ортаны қорғау, әлеуметтік инклюзия, тұрақты даму, экологиялық, экономикалық және әлеуметтік құндылықтар, ластанудың алдын алу және азайту, жеке және әлеуметтік жауапкершілік, адамның табиғи әлемге әсері, теңсіздіктің төмендеуі, жаңартылатын энергия, климаттың өзгеруі, тұрақты экономикалық өсу, өзін және басқаларды құрметтеу, адам құқықтары, мәдени және әлеуметтік мұра, мәдени және әлеуметтік құндылықтар, экономикалық теңдік, әділеттілік, жүйелі ойлау

ТДБ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУГЕ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТІКЕЛЕЙ/ЖАНАМА ӘСЕРІН АНЫҚТАУ

Байланыс түрі	Анықтамасы	Мерзімдері
Тұрақты дамуға тікелей әсер ету	Типтік / сөзсіз / болжамды нәтиже / себеп-салдарлық қатынастар	Нәтижелер әдетте қысқа уақыт ішінде болады

⁴ Брендан Дюпрей Otiena, B.D. (2006). Training Manual: The training manual education for sustainable development action learning. Nairobi, Cincom systems & Romain Printers негізінде бейімделген.

Тұрақты дамуға жанама әсер ету	Белгілі бір нәтижені болжау орынды, бірақ бұл міндетті емес	Ұзақ уақыт ішінде болуы мүмкін
--------------------------------	---	--------------------------------

Оқу бағдарламаларымен жұмыс істеу процесінде кіріктірілуі мүмкін ТДБ-дің негізгі құзыреттері:

Ескертпе. Пәнаралық тақырыптар, егер олар жергілікті контекстке және білім беру мазмұнының қажеттіліктеріне сәйкес келсе, қолданылуы мүмкін:

1. Климаттың өзгеруі

1.1. Жаһандық жылыну газдардың шығарылуынан парниктік әсердің салдары ретінде

1.2. Климаттың өзгеруіне бейімделу

2. Жасыл экономика

2.1. Азық-түлік қауіпсіздігі және тұрақты ауыл шаруашылығы

2.2. Ормандар

2.3. Энергетикалық сектор

2.4. Технологиялар

2.5. Туризм

3. Қоршаған ортаны қорғау

4. Тұрақты қалалар мен елді мекендер

4.1 Кеңістіктік бағалау және жоспарлау

4.2. Ауыл өмір салтының қоғам үшін маңызы

4.3. Тұрақты көлік

4.4. Төтенше жағдайлар кезіндегі іс-қимыл принциптері

5. Биосаналуандық

5.1 Биологиялық әртүрлілік (генетикалық әртүрлілік, түрлердің әртүрлілігі, экожүйелердің әртүрлілігі)

5.2. Шөлейттену, топырақтың деградациясы

5.3. Таулар, ормандар, үңгірлер, каньондар, агро-биоәртүрлілік

5.4. Континентальды су экожүйелері

5.5. Жағалау аймақтары және теңіз мекендейтін жерлер

5.6. Биоәртүрлілікті қорғау

6. Адам құқықтары саласындағы білім

6.1 Әлеуметтік, азаматтық, көпмәдениетті білім және бейбітшілік рухындағы білім

6.2. Экономикалық теңдік және экономикалық, табиғи және мәдени ресурстарды әділ бөлу

6.3. "Нәсіліне", этникалық тегіне, дініне, жынысына, жасына, мүгедектігіне, әлеуметтік және отбасылық мәртебесіне, мүліктік жағдайына және басқа да белгілеріне байланысты кемсітпеу.

6.4. Сот төрелігі, әділ және инклюзивті мемлекет, шешім қабылдауға қатысу құқығы.

Вставка 1.1. Ключевые компетенции в области устойчивого развития

Компетенция системного мышления: умение выявлять и осмысливать взаимосвязи, подвергать анализу сложные системы, понимать принципы взаимосвязи между системами в различных областях и на различных уровнях, действовать в условиях неопределенности.

Прогностическая компетенция: способность понимать и оценивать многообразные варианты будущего (возможного, вероятного и желательного), формировать собственное четкое представление о будущем, применять принцип предосторожности, оценивать возможные последствия действий, учитывать риски и происходящие изменения.

Правовая компетенция: способность понимать и критически оценивать нормы и принципы, обусловившие принятие тех или иных мер, обсуждать значимость, принципы, цели и задачи устойчивого развития в условиях конфликта интересов и необходимости достижения компромисса, противоречий и неопределенности имеющейся информации.

Компетенция стратегического видения: способность к коллективной разработке и осуществлению новаторских решений, направленных на повышение устойчивости на местном и более высоких уровнях.

Компетенция коллективной работы: способность учиться у других, понимать и уважать потребности, точку зрения и действия других людей (эмпатия), понимать, откликаться и проявлять чувства к другим людям (эмпатическое руководство), решать возникающие в группе конфликты, участвовать в коллективном и многостороннем взаимодействии, направленном на решение проблем.

Компетенция критического мышления: способность подвергать сомнению принятые нормы, подходы и мнения, критически оценивать собственные взгляды, представления и действия, отстаивать свою позицию в дискуссиях по вопросам устойчивого развития.

Компетенция самосознания: способность критически оценивать собственную роль в непосредственном окружении и в обществе в целом, уметь непрерывно оценивать и поощрять чьи-то действия, считаться с чувствами и желаниями других.

Компетенция комплексного решения проблем: важнейшее умение использовать различные проблемно ориентированные подходы для решения сложных вопросов в области обеспечения устойчивости и предлагать на основе вышеупомянутых компетенций жизнеспособные, комплексные и справедливые решения, способствующие устойчивому развитию.